

Gaja Kos

KDAJ SPUSTITI JEZIK Z VAJETI? O (ne)rabi pogovornega jezika in slenga v domačih mladinskih proznih delih

Uvod

Pogovorni jezik in sleng sta si v mladinski (realistični) prozi opaznejše mesto pridobila v sedemdesetih letih. »Lahko ugotovimo, da se teksti večine piscev, ki so se z realistično mladinsko prozo pričeli uveljavljati od sedemdesetih let naprej, prav po tej značilni jezikovno-slogovni naravnosti pomenljivo razlikujejo od zgledov istega pripovednega modela iz petdesetih in šestdesetih let, kakršne so v bolj ali manj »čistem« knjižnem jeziku ustvarili npr. A. Ingolič /.../« (Kobe 1987: 174/175) Kakšno mesto zasedata danes? So domači avtorji v tem oziru pobalinsko drzni ali previdno zadržani? Na primeru nekaj del domačih avtorjev si ogledimo, na kakšne realizacije in kombinacije utegnemo naleteti med platnicami. Za začetek velja razločevati med besedili, ki so zapisana v tretji osebi, in takšnimi, ki so zaupana prvoosebni pripovedovalcu (besedila zapisana v drugi osebi bomo zavoljo maloštevilnosti na tem mestu pustili ob strani). Zakaj? Besedila s prvoosebni pripovedovalcem, ki je običajno najstnik (takšna besedila prevladujejo, predvsem med deli, ki se lotevajo problemskih tem) se zdijo – za razliko od tretjeosebni – prav zaradi specifičnega, natanko določenega pripovedovalca primerna oz. celo poklicana za uporabo pogovornega jezika in slenga, skratka jezika, ki je najstniškemu pripovedovalcu pisan na kožo oziroma kakršnega ima na jeziku. Besedila, zapisana v tretji osebi, takšne intence sama na sebi nimajo, vendar pa tudi v njih (v jezikovnem oziru) svobodnejše ubeseditve niso povsem izključene.

Knjižni in pogovorni jezik ter sleng v tretjeosebni pripovedi

Dušan Dim je *Distorzijo* zapisal v tretji osebi, vendar sleng, pogovorne izraze in vulgarizme uravnoteženo dozira tako v dialoške dele besedila kot tudi v opisne. Dim z omenjeno rabo jezika, pa tudi z izjemno plastičnimi opisi (oči Piksijevega besnega očeta opiše takole: »Njegove oči so žarele kot sonce tik preden zaide.« (Dim 2005: 261) Kasneje pa: »/.../ iz njih so leteli strupeni tomahavki. Piksi se jim je skušal izogniti.« (Dim 2005: 263)) in mestoma ciničnim slogom (Piksijevo razmišljanje, kako bi prišel do bobnov, komentira takole: »Za tipa, ki se mu ve-

zalke odvezujejo dvakrat na uro, je bil to dovolj zajeban primer. Sklonil se je in si zavezal vezalko.« (Dim 2005: 146)) razgibava svoje besedilo, predvsem pa se približa tako svojim najstniškim junakom kot tudi bralcem. Podobno kombinacijo knjižnega in pogovornega jezika in slenga – spet zelo zmerno, vendar prepričljivo! doziranega – zasledimo pri Preglu, npr. v njegovem *Spričevalu*. Njegovega pisanja tako ne odlikuje zgolj značilna duhovitost (tudi na lasten račun: Mojca ob koncu šolskega leta razredničarki podari »/.../ knjigo nekega Slavka Pregla Geniji v kratkih hlačah. Menda gre za krojaški priročnik, je pa knjiga tudi ravno prav debela, da jo človek lahko podloži pod kakšno omaro, ko se mu ta nenadoma začne zibati.« (Pregl 2005: 166)), ampak tudi jezikovna pestrost. Preglovo poetiko torej tvorijo »/.../ izbrušen slog, humor in mestoma že kar ironija /.../« (Haramija 2005: 31) Tudi Saksida govori o »/.../ značilno preglovskih komičnih prizorih, ki so napisani tudi v značilnem jeziku (nenavadna poimenovanja, tvorjenke, metaforika)«, v rabi omenjenih nenavadnih komičnih imen junakov pa prepozna »/.../ sproščeno, neavtoritativno pisateljevo držo do sveta mladostnikov.« (Saksida 2001: 448/449). Na nekoliko drugačno kombinacijo naletimo pri Primožu Suhodolčanu, npr. v knjigi *Kolesar naj bo*. Pri njem gre za kombiniranje knjižnega jezika v opisnih delih besedila in rabo pogovornega jezika, pa tudi nenavadnih besed oziroma novotvorb (npr. živcosmrt) v dialogih. Suhodolčan jezik domiselno izrablja tudi v komične namene, bodisi z besednimi igrami bodisi s klepanjem rim. Nasploh njegov slog zaznamujeta predvsem humor (ne samo besedni) in sproščen, celo nenavaden jezik. Seveda lahko ob obeh omenjenih kombinacijah – torej mešanju knjižnega in pogovornega jezika oz. slenga v celotnem besedilu in rabi pogovornega izraza in slenga zgolj v dialoškem delu teksta – zasledimo tudi oziroma predvsem besedila, v celoti zapisana v knjižnem, normativnem jeziku. Takšna besedila sama po sebi seveda niso nujno slabša, prav tako so lahko jezikovno in slogovno ambiciozna (kot omenjeni primeri) ali pač ne.

Knjižni in pogovorni jezik ter sleng v prvoosebni pripovedi

Na dosledno zavezanost knjižnemu jeziku pa lahko naletimo tudi v besedilih s prvoosebni pripovedovalcem; takšen primer je roman *Mojca* Igorja Karlovška. S stvarnim jezikom opisuje večkrat neizprosno stvarnost, ki bralca nikakor ne pusti neprizadetega. Zdi se, da je takšen jezik v skladu s pripovedovalko, ki navkljub mladosti in tegobam ostaja trezna, trdna in natančna (tudi kot popisovalka), zavoljo njih pa nesproščena in resna (zato je takšen tudi njen jezik), poleg tega pa zavezana pisani besedi (dekle ima pisateljske ambicije); takšen jezik se pri Karlovšku tudi v dialoških delih izkaže za verjetnega in prepričljivega. Druga možnost v kontekstu prvoosebni pripovedi so besedila, ki so napisana v knjižnem jeziku in le sem in tja posejana s slengizmi, vulgarizmi ali pogovornimi besedami; takšen je na primer roman *Spremembe, spremembe* Nejke Omahen. Avtorica se odloči za kar pet različnih pripovedovalk in pripovedovalcev, vendar pa za oblikovanje njihovih osebnosti ne izrabi jezika ali sloga. Pač pa je Janja Vidmar tista, ki zna jezik neobremenjeno spustiti z vajeti, ne samo v daljših besedilih (Ob njenem romanu *Baraba* Zoltan Jan zapiše: »Prav na slogovni ravni se pokaže moč pisateljice, ki je znala izkoristiti izrazno bogastvo slenga mladostnikov, vendar je ohranila smiselno razmerje med knjižnim jezikom in slogovno zaznamovanimi prvinami njihovega

pogovornega jezika.« (Jan 2003:183)) »in dialoških odsekih, pač pa tudi v krajših formah. Odličen primer jezikovno in slogovno izjemno zanimivega besedila je njena zgodba *Hud dan v mojem lajfu* (najdemo jo v *Antologiji sodobne slovenske mladinske kratke proze*), zapisana v slengu, intenzivnem tempu, obsesivnem toku in zabavnem, ironičnem slogu. Vidmarjeva svojo junakinjo Piko učinkovito definira prav z jezikom in načinom pripovedovanja; Pika se tako izkaže za vihravo, z občutkom za (avto)ironijo in iznajdljivo, o čemer nenazadnje pričajo originalne formulacije (dolgočasen kot dom upokojencev) in nenavadne besede, ki jih uporablja (npr. praželjci so ljudje, ki se pražijo na plaži, dvogriba kamela je ženska z bujnim oprsjem itd.). Žal so jezikovno in slogovno drznejša besedila, kakršno je pravkar izpostavljeno, v manjšini.

Omenjeni primeri naj torej služijo kot odgovor na vprašanje, ali sploh, kako in v kolikšni meri sta v sodobni slovenski mladinski književnosti prisotna sleng in pogovorni jezik. Ob tem pa se zdi na mestu, da se vprašamo, kdaj in zakaj (oziroma zakaj ne) je njuna raba upravičena ali celo zaželena.

O (ne)upravičenosti rabe pogovornega jezika in slenga

Raba pogovornega jezika in/ali slenga se zdi torej upravičena v dialoških delih besedil, predvsem pa – kot sem že omenila – v prvoosebni pripovedi, v obeh primerih zavoljo avtentičnosti in prepričljivosti govorca in pripovedovalca. Specifična, individualizirana raba jezika oziroma specifičen jezik se namreč izkažeta za učinkoviti sredstvi pri oblikovanju literarnega junaka (ki mora biti seveda čim bolj iz mesa in krvi, vsaj v realistični mladinski prozi) in njegovega odnosa do sveta in soljudi. Kar pa, ponavljam, ne pomeni, da uporaba zgolj knjižnega jezika avtomatično onemogoči izris prepričljivega lika; da to ne drži, dokazuje že omenjena *Mojca*. Kakorkoli že, ena izmed dobrih plati takšnih in drugačnih kršitev knjižnega jezika je, da delujejo površinsko in globinsko. Ne samo, da so lahko sredstvo za pridobivanje naklonjenosti mladih bralcev, sproščena uporaba jezika in poigravanje z njim bo bralca bržkone dodatno (čustveno ali kako drugače) zdramilo, kar utegne intenzivirati njegov interes, ne samo za junaka, pač pa za fabulo, torej za knjigo in nemara bralno dejavnost nasploh. Seveda pa je raba slenga smiselna in učinkovita lahko samo v primeru, da je ustrezna in ažurna; kakršenkoli blef seveda odpade, dobrohotnega bralca bo v najboljšem primeru pokratkočasil. Matjaž Pikalo, na primer, v svojem zadnjem romanu *Vrtnar na jezeru* junaku položi v usta številne slengizme, njegov govor pa zaznamuje tudi s ponavljajočimi se vrviki: pač, kakosežereče, po defoltu, katera beda; zadnja besedna zveza, zapisana slovnično korektno (in ne v obliki, v kakršni se jo dejansko uporablja, torej »kera beda«), je seveda neustrezna in nenaravna ter povzroči, da se bralec ob njej vsakokrat grobo zaustavi; seveda so utegnili imeti v tej zadevi prste vmes lektorji, tokrat žal na škodo teksta.

S slengom bodo torej najuspešneje operirali bodisi avtorji, ki so sami najstniki (v tem primeru bi bil seveda jezik najbolj avtentičen, vendar pa njihova dela po večini razkrivajo le skoraj dosledno zavezanost knjižnemu jeziku) bodisi avtorji, ki so posvečeni v skrivnosti najstniške govorice (zahvaljujoč sorodniškim zvezam ali s pomočjo metode naključnega prisluškovanja na avtobusih, v kinodvoranah in podobnem); lažjo pot predstavlja splet, kjer je na voljo Razvezani jezik, ki se

predstavlja kot »prosti slovar žive slovenščine«. Leta 2004 ga je zasnovalo »Društvo za domače raziskave« (oziroma Milan Erič s sedmimi zagnanci) in v treh letih zbralo približno 1000 gesel. Zanj je značilno, da ga lahko soustvarja kdorkoli in da je stalno v nastajanju. Za sleng oz. za živi jezik nasploh je namreč značilno, da se izjemno hitro spreminja, kar nas pripelje k prvemu razlogu za pomislek o njegovi rabi v literaturi. Besedila, zapisana v slengu, utegnejo biti torej bolj kratke sape, efemerna literatura, ki ji preti morebitna degradacija v zgolj dokumentarno literaturo (v smislu refleksije prostora in časa skozi jezik). Vendarle pa je za živo in živahno literaturo, ki bo učinkovala kot prepričljiva estetska celota, pa magari za generacijo ali dve, vendarle potrebno navijati bolj, kot pa za »večno«, vendar dolgočasno, mlačno ali celo slabo literaturo. Ob tem je potrebno upoštevati še dvojje: prvič, govor oziroma jezik literarnega lika je konec koncev ob mislih, občutkih in nazorih vendarle le *ena* izmed njegovih »sestavin«. Drugič, dejstvo je, da je v večini besedil slengovskih besed tako ali tako le za vzorec (za okus ali za vzdusje), v besedilih, ki so bolj odprta za »poulično«, pa se le-to običajno pojavlja v kombinaciji s pogovornim, kako drugače neregularnim in individualno zaznamovanim, pri čemer imam v mislih inventivne neologizme, nenavadne formulacije, tudi specifičen način izražanja, ki se lahko kaže v nenavadni sintaksi ipd., kar pa je samo po sebi ahistorično. In prav v slednjem oz. v kombinaciji naštetega – dejansko veliko bolj kot zgolj v nekaj navrženih slengovskih besedah – vidim posebno jezikovno-slogovno odliko nekaterih, žal ne najbolj pogostih, mladinskih besedil. Mnogim avtorjem je namreč večkrat pomemben samo cilj, torej zgodba, ne pa način, kako jo realizirati, da bo tudi estetsko učinkovita; to pa niti za bralce niti za kritike ne bi smelo biti dovolj. Vse to seveda ne pomeni, da je takšna, torej jezikovno aktualna oziroma jezikovno inovativna literatura boljša od literature, ki prisega zgolj na knjižni jezik, je pa prav – če se ponujata kot možnost (nekatera odlična dela to vsekakor dokazujejo, ob naštetih na primer tudi romana *Ime mi je Damjan* Suzane Tratnik, *Ledene magnolije* Marijane Moškrič itn.) –, da obstajata obe. Obe sta namreč lahko dobri ali slabi. Konec koncev jezik, niti knjižni niti pogovorni ali sleng, ni sam na sebi vrednota, ampak zgolj sredstvo, ki ga pisatelji lahko poljubno (torej uspešno ali neuspešno) izrabljajo za realizacijo svojih idej in tem.

Ekstremizmi

Ob takšni tezi je seveda potrebno računati na morebitni pomislek staršev, vzgojiteljev in jezikovnih puristov, ki imajo književnost za zadnji branik klene slovenščine. Ima lahko torej književnost, v kateri je ob izbrani, knjižni jezik pripuščeno vsakdanje, nizko, tuje ipd., negativen vpliv na jezikovno kulturo mladih? Ob sms sporočilih, elektronski pošti, medmrežnih klepetalnicah in forumih, da niti ne omenjam vsakega vogala, za katerim mladi hote ali nehoti naletijo na slovenščino, okuženo z angлизmi, germanizmi, slengizmi, vulgarizmi in drugimi -izmi, bi bil pritrdilen odgovor na zastavljeno vprašanje kratkomalo smešen. Ali ne siromašijo jezikovne kulture in kulture izražanja mladih še bolj osnovno, omejeno besedišče in preprosti stavki, nezahteven, dolgočasen, tako rekoč vedno isti slog ipd.? Seveda bi bilo zaskrbljujoče, če bi bili celi romani pisani takole – primer je vzet iz zgodbe *Hud dan v mojem lajfu* Janje Vidmar; v njej gre le za *en* takšen odstavek: »Lohk

ti zloudam musko na empetri. Sam ne Najlsa Barklija, kr nau dolg na lojtri. Z emtivija sm snel lestvico, sam dens muska, ampak je gor tud Madona ...» (Vidmar 2006:205). Dejansko pa knjižni jezik v mladinskih proznih delih vselej ostaja *izrazita* podlaga, na katero neiznajdljivi obesijo nekaj slengizmov in pogovornih besed, recimo zato, da se ve, s kom imamo (zelo na splošno) opraviti, iznajdljivejši pa omenjene prvine in še kakšne druge (npr. besedne igre, neologizme, neuveljavljene besedne zveze ipd.) »vgradijo« v protagonista kot njegov integralni del oz. v zgodbo tako, da s pomočjo jezika (pa tudi sloga) intenzivirajo dogajanje oz. vzdušje. Takšna, očitno »količinsko« omejena raba neknjižnega pa gotovo ne more imeti usodnih posledic, besedilo lahko kvečjemu oplemeniti in potrdi literaturo kot živo, prilagodljivo, odzivno in privlačno.

Literatura

Dušan Dim, 2005: *Distorzija*. Ljubljana: Cankarjeva založba (Najst).

Dragica Haramija 2005: Pregled sodobne slovenske mladinske proze. *Jezik in slovstvo*. 50/3–4. 27–36.

<http://www.razvezanijezik.org>

Zoltan Jan, 2003: Lik mladostnika v nekaterih novejših slovenskih romanih. V: Miran Hladnik in Gregor Kocijan (ur.): *Obdobja 21*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 181–190.

Marjana Kobe, 1987: *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Otrok in knjiga).

Slavko Pregl, 2005: *Spričevalo*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Knjižnica Sinjega galeba).

Igor Saksida, 2001: Mladinska književnost. V: Jože Pogačnik (et al.): *Slovenska književnost III*. Ljubljana: DZS. 403–468.

Janja Vidmar, 2006: Hud dan v mojem lajfu. V: Dragica Haramija (ur.): *Geniji – antologija sodobne slovenske mladinske kratke proze*. Ljubljana: Genija. 189–208.